

Krčmová, Marie

K teritoriálně podmíněné diferenciaci městské mluvy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1974-1975, vol. 23-24, iss. A22-23, pp. [59]-67

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100542>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARIE KRČMOVÁ

K TERITORIÁLNĚ PODMÍNĚNÉ DIFERENCIACI MĚSTSKÉ MLUVY

Městská mluva, běžný jazyk městských obcí, jehož se užívá v konverzační oblasti, není, jak bylo ukázáno již ve stati J. Běliče *Ke zkoumání městské mluvy*,¹ obracející k těmto otázkám poprvé pozornost, jednotným stabilizovaným jazykovým útvarům bez výraznější vnitřní diference, jakým je např. tradiční teritoriální dialekt; setkáváme se tu naopak se spleť prvků z různých útvarů národního jazyka od tradičních nářečí a interdialektů až po jazyk spisovný. Tato spleť prvků není však bez vnitřní vázanosti, naopak máme tu před sebou systém, ovšem systém labilní a prodělávající přímo před našima očima patrné změny. Stabilizace jazykového vyjádření nastává jen do jisté míry a výsledné jazykové projevy jsou stylisticky značně rozrůzněny. Programově se proto v Běličově stati vytyčuje potřeba zkoumat především ten jazykový tvar, který slouží při obecném mluvním styku mezi různými sociálními a generačními vrstvami obyvatelstva města. V Běličově pojetí by měla být prvním krokem v poznávání mluva starousedlíků základní sociální vrstvy daného města, na jejímž základě ostatní mluvné projevy ve městě interferují. To však autor pokládá jen za počátek práce. Jako zvlášť aktuální se mu jeví komplexní poznání jazykové situace ve městě, interference mnoha podob jazyka a její závislost na různých vnějších faktorech. Navrhuje proto sledovat detailněji mluvu vzorku obyvatel města, jisté skupiny lidí žijících ve městě, jež by v malém statisticky zjištěné demografické údaje o tomto městě reprezentovala. Ve vzorku by měly být osoby různého věku, vzdělání, sociálního postavení, a u míst se větší migrací obyvatelstva by měl vzorek odrážet i základní směry přistěhovalectví. Měl by brát v úvahu i eventuálně rozdílné jazykové poměry v jednotlivých částech města a odrážet i základní faktory stylové. Materiál ze spontánních jazykových projevů osob zařazených do tohoto vzorku by pak mohl být spolehlivým odrazem skutečného stavu jazyka ve městě a mohl by být podroben i vnitřnímu porovnávání, jež by ukázalo generační a jiné proměny jazyka, a také vzájemné působení mluvy jednotlivých vrstev a jazykové vlivy zvenčí (vliv spisovného jazyka, obecné češtiny, eventuální vlivy jazyka okolí města). Obdobný pramen poznání mluvy města navrhuje v teoretické stati i O. Uličný² jenž tato kritéria rozšiřuje o detailnější pohled stylistický. Běličovský vzorek se pak stal základem pro výběr informátorů u většiny prací o městské mluvě vznikajících za Běličova

¹ Jaromír Bělič, *Ke zkoumání městské mluvy*, Slavica Pragensia IV, 1962, 569—575.

² Oldřich Uličný, *Ke koncepci výzkumu běžné mluveného jazyka (městské mluvy) v českých městech*, Sborník prací PF v Hradci Králové, řada společenskovední 3, 1966, 155—170.

přímého či zprostředkovaného vedení, jež byly dosud publikovány³. Jejich autoři usilují o komplexní poznání jazykové situace ve zvoleném městě, nikoli o poznání jejího tradičního základu, volí jako informatory skupinu mluvčích odpovídající svým složením sociálnímu a věkovému složení obyvatelstva měst a odrážející alespoň částečně i migraci obyvatel a svůj materiál s přihlédnutím k těmto faktorům většinou také interpretují. To umožňuje zachytit základní diferenciace mluvy zvolené lokality, takováto volba vzorku není však pro všechny městské obce dostačující.

Všimněme si zvláštního typu diferenciacie městské mluvy, geografické diferenciacie jazyka uvnitř městského celku. Zeměpisný pohled na jazykové jevy je známou a mnohokrát prověřenou vědeckou metodou poznání tradičních dialektů. Tento plodný přístup můžeme ovšem na rozbor městské mluvy aplikovat jen málokdy přímo. I v dnešním stavu jazyka můžeme sice při jemné analýze najít uvnitř mluvy jediné městské lokality tam, kde probíhají v bezprostřední blízkosti města nářeční izoglosy, rozdíly zřetelně poplatné starším rozdílům dialektickým, takové případy jsou však pro mluvu mladších generací mluvčích zcela okrajové. Nám půjde o geograficky postizitelné rozdíly, jejichž vztah k tradiční mluvě okolí města není tak bezprostřední — o rozdíly ve stavu standardizace jazyka, tj. v působování běžně mluveného jazyka mluvě prestižní (spisovné, ev. obecné české), jež můžeme pozorovat mezi jádrem města a jeho okrajovými částmi. Jde tu o rozdíly ve frekvenci tradičních jazykových prvků i o rozdíly v intenzitě pronikání jazykových prvků vzhledem k lokální podobě češtiny nových. Takováto diferenciacie mluvy se uplatňuje pouze u větších starých měst, neboť jen tam byly pro ni vytvořeny historické podmínky. Velká města byla totiž územně dotvářena v době poměrně nedávné administrativními rozhodnutími (podloženými ovšem údaji demografickými), jimiž byly do jediného celku spojovány do té doby samostatné obce: k historickému městskému jádru přibývaly další části, z nichž některé měly už tehdy městský charakter, jiné byly obcemi venkovskými. Tak vznikal postupně koncem minulého století celek Prahy, r. 1920 pak bylo vytvořeno tzv. Hlavní město Praha, a takto vzniklo i tzv. Velké Brno (1919), v podstatě ještě stále základ Brna dnešních dnů, na němž si dále existenci vnitřní geografické rozrůzněnosti jazyka ukážeme.

Velké Brno vzniklo úředním rozhodnutím v dubnu 1919, kdy bylo k původnímu městu připojeno 23 do té doby samostatných obcí, měst i vesnic, obcí ryze českých i obcí s větším podílem německého živlu. Předměstím Brna se v tomto roce stal i Jundrov;⁴ na materiál z mluvy

³ Jde zejména o práce: Bohumír Dejmek, *Frekvence typických hláskových jevů běžně mluveného jazyka v městě Přelouči*, Sb. PF v Hradci Králové, Jazyk — literatura — metodika, 1971, 51—66; František Hladiš, *K charakteristice běžně mluvené řeči v Olomouci*, sb. Olomouc v perspektivách kulturní revoluce 3, K tradicím a úkolům jazykovědy, Olomouc 1966, 54—70; Josef Kolařík, *Poznámky k vokalizátnímu systému současné gotwaldovské mluvy*, Sb. prací PF v Olomouci, Jazyk a literatura, 1967, 17—24; Zdeněk Kovalčík, *K otázce hláskové variability v olomoucké mluvě*, Sb. prací PI v Olomouci, ř. A, 1964, 127—136; Zdeněk Kovalčík, *O dvou znacích mluvy v Olomouci*, Sb. prací PI v Olomouci, ř. A, 1965, 5—11; Zdeněk Kovalčík, *Jak se mluví v Olomouci*, sb. Olomouc v perspektivách kulturní revoluce 3, K tradicím a úkolům jazykovědy, Olomouc 1966, 71—80; Zdeněk Kovalčík, *Interference některých samohláskových jevů v olomoucké mluvě*, Sb. prací PF UP v Olomouci, Jazyk a literatura, 1967, 3—16.

⁴ Původně samostatná obec Jundrov měla v době připojení k Brnu asi dva tisíce obyvatel. Byla to obec česká a její charakter byl zemědělský. Tato situace se dnes značně změnila: zemědělství přestalo být již před delší dobou rozhodujícím zdrojem obživy obyvatel, obec také zauplynulých padesát let dosti vzrostla. Výrazná změna v pohybu obyvatelstva tu však nastává až v současnosti v souvislosti s výstavbou sídliště.

jeho obyvatel zaměříme nyní pozornost. Bude nám sloužit ke konfrontaci s jazykem vlastního městského jádra.

Proces spojování obcí a připojování původně samostatných obcí, na Moravě mnohdy obcí s dosud živým tradičním nářečím, jako čtvrtí ke starým městům probíhá plně v našich dnech. Jeho důsledky pro mluvu těchto měst budeme moci sledovat až poté, kdy ve společném městském celku v vyrostou nové generace obyvatel. V těch brněnských předměstích, jež byla k historickému jádru města připojena v r. 1919, již tyto nové generace vyrostly.

Mluva nejstarší generace obyvatel jádra dnešního Brna a jeho předměstí se formovala v obcích dosud samostatných. V českých venkovských obcích se zachovával v podstatě tradiční teritoriální dialekt, a to v některých z nich velmi výrazný (v Komíně a Bystřici to byly např. zřetelné prvky tzv. horského typu středomoravských nářečí; jednotlivé obce byly nářečně diferencovány), obce městského charakteru a obce s převahou dělnického živlu měly dialekt už dosti nivelizovaný. Právě zde se na podkladě interdialektu vytvářela ta podoba národního jazyka, kterou lze za městskou mluvu pokládat. Ani v nejstarším zjištěném stavu této mluvy nemáme doloženy žádné z jazykových prvků příznačných jen pro jedinou podskupinu středomoravských dialektů, plně zastoupeny tu však jsou jazykové prvky společné, tedy šíře regionální, a již v nejstarší vrstvě pozorujeme jisté kolísání tvarů a pronikání jazykových prvků prestižních — pro nejstarší vrstvu mluvy spisovných, což je už charakteristické pro vznik interdialektu. To alespoň náznakem odraží i Svěrákova *Brněnská mluva*;⁵ i když důraz na jazykové rozdíly mezi jednotlivými předměstími neklade, konstatuje na více místech alespoň rozdíly mezi poznatky o jazyce jádra města a jeho předměstí. O stavu nejstarší mluvy v předměstích se lze dodnes přesvědčit soustředěným dialektologickým výzkumem některé předměstské obce se stálým českým osídlením. Více než padesát let úřední příslušnosti k velkoměstu mělo na mluvu nejstarších obyvatel obcí jen slabý vliv. Ti z nich, kteří zůstali spojeni s tradičním způsobem obživy — zemědělstvím, ovládají podobně jako jejich vrstevníci v obcích širšího zájmu města dosud tradiční mluvu a jsou s to se jí bez nátlaku a nucené stylizace vyjadřovat o běžných tématech denního života. Nářečí však už není živé, neuplatňuje se v projevech se sebemenší kulturní aspirací a ty z jeho rysů, jež nepřešly do středomoravského interdialektu brněnské varianty (takové jsou změny v krátkém vokalizmu $u > o$, $i - y > e$, eventuálně $o > u$), již nepronikají k novým lexikálním jednotkám. Tradiční nářečí tu skutečně už jen dožívá. Existence jeho zbytků v okrajových částech měst je známa a při volbě informátorů pro poznávání mluvy měst se k ní u příslušníků staré generace přihlíží. Tradiční nářečí předměstských obcí však nezmizelo beze stopy. Uplatnilo svůj vliv na mluvu generací mladších, posloužilo jako opora interdialektických jevů v ní a pomohlo vytvářet i jistou rezistenci proti inovacím. Tento stav se projevuje zřetelně i v mluvě generace nejmladší, v mluvě školních dětí. U této generace nelze již přeceňovat rozdíly v sociální podmíněnosti tradiční mluvy: sociální podmínky, v nichž žijí děti na předměstí, liší se od života dětí v jiných čtvrtích jen nepatrně. Lze spíše uvažovat o působení migrace obyvatelstva, jež byla až dosud v okrajových předměstích menší než v jádru města (poměry se výrazně mění v těchto dnech výstavbami sídlišť). Tato jazyková situace se např. v brněnském předměstí Jundrově projevuje tak, že tu běžně najdeme školní děti užívající mluvy s pravidelně se vyskytujícími interdialektickými prvky (při nestálosti interdialektu je sporné, lze-li mluvit

⁵ František Svěrák, *Brněnská mluva*, Brno 1971.

přímo u užívání interdialektu jako útvaru národního jazyka), podobné mluvy užívají žáci i při neoficiálním mluvním styku s cizí osobou, aniž by se přitom vědomě stylizovali, z vlivu interdialektu pramení část jejich chyb ve školních úkolech. Interdialektické jazykové prvky tvoří dosud pevnou součást jejich jazykového povědomí, spisovné prvky pocívuají jako prvky stylově výrazně odlišné. Stejně staří školáci vyrůstající ve středu města nebo v předměstích, jež měla průmyslový a městský charakter již před připojením k Brnu, se chovají po jazykové stránce jinak. Ve spontánním projevu se tu také setkáváme s interdialektickými rysy, ovšem v menší míře, a výběr informátorů, kteří by je užívali pravidelněji, je obtížný. Většina dětí užívá aktivně lokálních prvků lexikálních, hláskových a tvarových méně pravidelně, a zejména při styku s cizí osobou raději sahá mnohý dětský mluvčí po jazykovém prvku spisovném, který pocívuje jako stylově neutrální. V mluvě těchto dětí také nacházejí živnou půdu inovace vznikající vlivem jiných nespisovných útvarů národního jazyka (působení obecné češtiny). I tento stav se odráží v jazykovém povědomí dětí, jež je od jazykového povědomí dětí ze zvoleného předměstí zřetelně odlišné.

Jazykové povědomí brněnských školáků jsem zkoumala zvláště sestaveným dotazníkem, který obsahoval vedle otázek na jevy interdialektické povahy i některé otázky na jevy, jež jsou společné v podstatě všem mluveným útvarům češtiny, jež se v Brně pravidelněji užívají (interdialekt brněnského typu, jevy obecné na celé Moravě a jazykové jevy vlastní i obecné češtině jako nespisovné podobě národního jazyka pocífované částí uživatelů jako prestižní; některé z nich pronikají i do hovorové češtiny); odpovědi na tyto otázky sloužily jako indikátory věrohodnosti materiálu.

Vlastní práce s dětmi byla vedena formou řízeného rozhovoru. Děti své odpovědi zapisovaly. Nevýhoda tohoto způsobu získávání údajů (potřeba písemné odpovědi, školní prostředí, kde výzkum probíhal) jsou vyvažovány nespornými klady: poznáním jazykového povědomí velkého počtu osob a tím snížením náhodnosti výsledků, získáním údajů i o těch složkách jazyka, jež jsou ve spontánním projevu frekventovány jen slabě, což platí o mnohých jevech morfologických, a v neposlední řadě i stylová jednotnost odpovědí, kterou při záznamu spontánních promluv můžeme jen těžko zajistit. V úvodu k vlastnímu výzkumu byly děti seznámeny se smyslem i způsobem práce a bylo jim přístupnou formou vysvětleno, jakou stylovou vrstvu výrazů mají uvádět. Šlo výlučně o ten výraz nebo tvar, jehož by užily samy mezi sebou, v dětském kolektivu. Děti na možnost uvádět vlastní mluvu reagovaly velmi dobře, pracovaly se zájmem. Výsledky takto získané byly pak kvantitativně zpracovány. Výsledky nelze pochopitelně absolutizovat. Jsou však dobrým pohledem nepřímým. Velký počet informátorů vylučuje příliš individuální zabarvení výsledků, a proto relace, jež se v materiálu objevily, lze na poměry ve spontánním projevu vztáhnout.

Dotazníkem bylo zkoumáno jazykové povědomí celkem 488 žáků 6.—8. tříd brněnských škol: 83 z nich nepocházelo z Brna, a proto s údaji od nich v tomto článku nepracujeme, 311 navštěvovalo školy v jádru města a předměstích, jež měly před připojením k Brnu městský charakter, 61 dětí navštěvovalo školu v předměstí Jundrově a zbyvajících 33 dětí dojíždělo do školy ze zemědělských obcí, jež v době výzkumu k Brnu nepatřily. K místnímu původu rodičů zkoumaných dětí nebylo možno přihlédnout, neboť je část dětí nezná. Pohled na sociální rozčlenění skupiny informátorů byl vypuštěn pro značnou homogenost kolektivu školních dětí tohoto věku.

Jazykové povědomí zkoumaného vzorku dětí se jevílo takto:⁶

A. Hláskosloví

1. Hláskový prvek středomoravského interdialektu výrazně odlišný od prvku spisovného, jenž je totožný s prvkem obecně českým (interdialektické *ó* × spisovnému *ou*):

a) uvnitř slova — interdialektické *kópít* × spisovnému *koupit*:

	celkem dokladů	<i>kópít</i>	<i>koupit</i>
jádro města	308	35,7 %	64,3 %
Jundrov	61	63,9 %	36,1 %

b) na konci slova v morfologické příponě — interdialektické (hlou)*pó* × spisovnému (hlou)*pou*:

	celkem dokladů	(hlou) <i>pó</i>	(hlou) <i>pou</i>
jádro města	288	36,8 %	63,2 %
Jundrov	58	77,6 %	22,4 %

(Interdialektickým hláskovým prvkem je *i* *é* na místě spisovného *í* psaného *ý* nebo *í*; vzhledem k tomu, že do frekvence obou podob se promítá vliv obecně českého *ej*, všimneme si tohoto prvku na zvláštním místě — viz dále.)

2. Hláskový prvek společný nespisovné mluvě celé Moravy a zřetelně odlišný od prvku spisovného, totožného s prvkem obecně českým:

a) moravské *-a* × spisovnému *-e* — 2. sg. *stolařa* × spisovnému *stolaře*:

	celkem dokladů	<i>stolařa</i>	<i>stolaře</i>
jádro města	296	52 %	48 %
Jundrov	60	80 %	20 %

b) moravské *-u* × spisovnému *i* — 4. sg. *prácu* × spisovnému *práci*:

	celkem dokladů	<i>prácu</i>	<i>práci</i>
jádro města	290	64,1 %	45,9 %
Jundrov	55	81,8 %	18,2 %

3. Hláskový prvek společný všem nespisovným jazykovým útvarům vlastních Čech a pravidelný i v středomoravském interdialektu; jde o hláskový prvek vlastní i obecně češtině. Spisovný jazyk má prostředek odlišný (nespisovné *i* proti spisovnému *é*):

⁶ Dětem bylo položeno celkem 100 otázek, v nichž se sledovalo 124 jazykových problémů. Na tomto místě vybírám jen několik ukázkových výsledků. Relace mezi materiálem obou skupin jsou však i v ostatním materiálu obdobné. U takřka žádné z uvedených položek není plný počet dokladů; oslabení pozornosti dětí, jejichž jazykové povědomí jsem zkoumala, vedlo k tomu, že pravidelně vždy u několika dětí zůstala otázka bez odpovědi. Proto je celkový počet dokladů u jednotlivých položek různý.

a) uvnitř morfologické přípony — 6. sg. adjektiva *o malím* × spisovnému *o malém*;

	celkem dokladů	<i>o malím</i>	<i>o malém</i>
jádro města	244	86,9 %	13,1 %
Jundrov	52	86,6 %	13,4 %

b) v absolutním konci slova — 1. pl. adj. neživ. *dlouhí* (stoly) × spisovnému *dlouhé* (stoly):

	celkem dokladů	<i>dlouhí</i>	<i>dlouhé</i>
jádro města	264	84,9 %	15,1 %
Jundrov	41	92,7 %	7,3 %

B. Morfologie

1. Typ deklinace příznačný jen pro omezené části středomoravských nářečí, jenž je výrazným znakem brněnské varianty interdialektu. Jde o typ deklinace odlišný od spisovného a obecně českého (7. sg. *s Frantem* × spisovnému *s Frantou* a možnému hybridnímu *Frantó*):

	celkem dokladů	<i>s Frantem</i>	<i>s Frantou</i> /-ó
jádro města	297	52,6 %	47,4 %
Jundrov	53	96,2 %	3,8 %

2. Typ deklinace typický pro středomoravský interdialekt a odlišný od deklinace spisovné (a obecně české) (6. sg. *f kapsi-kapci* × spisovnému *f kapse*):

	celkem dokladů	<i>f kapsi/kapci</i>	<i>f kapse</i>
jádro města	234	53,4 %	46,6 %
Jundrov	59	74,6 %	25,4 %

3. Typ tvoření imperativu obvyklý ve středomoravském interdialektu a odlišný od imperativu spisovného (a obecně českého) (*nejezdíte* × spisovnému *nejezděte*):

	celkem dokladů	<i>nejezdíte</i>	<i>nejezděte</i>
jádro města	277	53,5 %	46,5 %
Jundrov	60	65 %	35 %

4. Tvar celomoravský proti tvaru spisovnému a obecně českému (1. os. sg. slovesa být, moravské *su* × spisovnému *sem* (*jsem*):

	celkem dokladů	<i>su</i>	<i>sem</i> (<i>jsem</i>)
jádro města	297	79,5 %	20,5 %
Jundrov	61	82 %	18 %

5. Tvaroslovné jevy společné všem nespisovným útvarům češtiny. Spisovný jazyk má prostředek vlastní, nespisovný tvarový prostředek však proniká i do hovorové podoby spisovného jazyka:

a) sklonění přivlastňovacích adjektiv, nespisovný složený tvar proti spisovnému tvaru jmennému: (*o bratrovím* × *o bratrovje*);

	celkem dokladů	složený tvar	jmenný tvar
jádro města	214	87,4 %	12,6 %
Jundrov	36	94,5 %	5,5 %

b) lokál singuláru maskulin končících na veláru, na pomezí spisovnosti stojící tvoření příponou *-dch* × spisovnému *-ích* (typ *o klukách* × *klučích*):

	celkem dokladů	<i>o klukách</i>	<i>o klučích</i>
jádro města	299	87,9 %	12,1 %
Jundrov	55	89,1 %	10,9 %

Rozdíly v jazykovém povědomí dětí z jádra města a z předměstské obce tvořící součást města již přes padesát let jsou natolik pravidelné a výrazné, že je nelze pokládat za náhodné. Jazykové povědomí dětí z předměstí je zřetelně blíže stavu interdialektickému, jen tam, kde jde o prvky náležející i do systému obecné češtiny, tedy o prvky značně rozšířené (typy *o malím*, *dlouhí stoli*, *o bratrovím*, *o klukách*) se jazykové povědomí obou skupin vyrovnává. Vyrovnává se i v případě moravského *su* (× spisovnému *sem-jsem*), tu však jde o jev velmi frekventovaný a Moravany uvědomovaný. Ve všech těchto případech vzrůstá podíl tradičního tvaru v materiálu získaném od dětí z jádra města.

Rozdíly v jazykovém povědomí obou skupin dětí shledáváme i v těch případech, kdy se v jazykovém úzu objevují prvky nové, hláskové či tvarové prvky pramenící ze styku tradiční mluvy města s obecnou češtinou. Možnost přímého kontaktu s touto podobou jazyka mají děti obou sledovaných skupin celkem stejnou, přesto však v jejich jazykovém povědomí najdeme výrazné rozdíly. Ukážeme si je na dvou jevech, jednom z oblasti hláskosloví, druhém tvaroslovném.

1. Hláskový prvek, v němž se liší středomoravský interdialekt od spisovného jazyka; obecná čeština má prvek další, od obou odlišný (středomoravské *é* × spisovnému *í* × obecně českému *ej*; zvuková realita obecně českého *ej* a *ej* brněnského je zřetelně jiná, přesto jsou obě varianty diftongu užívateli ztotožňovány):

a) *-é* × *-í* × *-ej*- (proměny ve slovním základu):

	celkem dokladů	<i>nehé</i> (bej)	<i>nehí</i> (bej)	<i>nehej</i> (bej)
jádro města	262	25,9 %	35,2 %	38,9 %
Jundrov	54	68,5 %	11,1 %	20,4 %

b) *-é* × *-í* × *-ej* (proměny na absolutním konci výrazu):

	celkem dokladů	<i>šikovné</i>	<i>šikovní</i>	<i>šikovnej</i>
jádro města	296	11,2 %	28,1 %	60,7 %
Jundrov	58	51,5 %	24,4 %	24,1 %

2. Deklinační koncovka, jež se odlišuje ve všech třech útvarech národního jazyka (interdialektický 7. pl. za *lavicama* × spisovné za *lavicemi* × obecně české za *lavicema*):

	celkem dokladů	za <i>lavicama</i>	za <i>lavicemi</i>	za <i>lavicema</i>
jádro města	282	45,5 %	30,5 %	24,0 %
Jundrov	54	66,6 %	20,4 %	13 %

V obou případech, u jevu hláskoslovného i tvaroslovného, můžeme v materiálu pozorovat, že se obecně český prvek stává součástí jazykového povědomí dětí žijících v předměstí slaběji než u dětí vyrůstajících v jádru města. Za této situace se ovšem role města přejímajícího do své mluvy prvky netradiční jeví jako složitější, než by se na první pohled zdálo. Jazykový vývoj tu neprobíhá pravidelně u všech mluvčích, může být v závislosti na různých vnějších i vnitřních podmínkách, mj. i na vázanosti mluvy části města, kde mluví žije, na mluvu tradiční, zpomalován.

Jako problematická se jeví i úloha městského centra jako střediska, jež po jazykové stránce uzpůsobuje a nivelizuje mluvu nejen svých obyvatel, ale, jak se soudí, vykonává tento vliv i na mluvu okolí. Méně početný vzorek dětí z venkovských obcí nepatřících k Brnu, s nímž jsem při výzkumu pracovala, neumožňuje vytvářet dostatečně fundované závěry. Není však jisté náhodně, že v materiálu od těchto „neměstských“ dětí byl podíl tradičních tvarů přibližně stejný jako u dětí jundrovských, že však v materiálu získaném od nich hrály prvky obecně české roli nepatrnou (hláska *-ej-* byla ve slově *nehýbej* zastoupena v 3,4 % dokladů, na konci adjektiva *šikovný* v 9,7 % dokladů, obecně český tvar *lavicema* nebyl doložen vůbec). Nový jazykový prvek zřejmě proniká již do mluvy vlastního města, jen slabě se však šíří za jeho hranice. Celkově se jazyk dnešního Brna nejvíce ani u nejmladší generace mluvčích i při zachování jednotné stylové vrstvy jako jednotný organismus, dosud v něm dožívají nepřímé stopy jazykových tradic nářečních. Kritérium původu z jádra města nebo ze čtvrtí městského charakteru, jež běžně aplikujeme při výběru vzorku starousedlých obyvatel města při výzkumu městské mluvy, je vhodné zachovávat i při výběru informátorů generace mladší a nejmladší, pokud nechceme dojít ke zkreslení výsledku, nadbytečnému posunu charakteristického obrazu mluvy k jazykovým útvarům prestižním (spisovný jazyk, ev. obecná čeština), nebo naopak k mluvě tradiční.

К ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ РЕЧИ ЖИТЕЛЕЙ ГОРОДА

Статья посвящена одному из вопросов внутренней дифференциации речи жителей города. На примере речи жителей города Брно показаны различия между языком центра города и языком одного из предместий, Юндрова, которое было перед присоединением к Брно в 1919 году самостоятельной чешской деревней. Различия проявляются не только в языке самого старого поколения старожилов; жители Юндрова этого поколения до сих пор владеют традиционным местным диалектом, между тем как те, кто живет в центре города, на диалекте никогда не говорили и употребляли из традиционных форм только те, которые стали частью интердиалекта; они переносятся также в язык среднего и самого молодого поколения. Школьники из Юндрова в своем большинстве по своему языку ближе к интердиалекту, чем школьники живущие в центре города. Эта разница ярко проявляется и в языковом сознании детей. Это удалось обнаружить нетрадиционным способом при помощи вопросника, включающего явления фонетики и морфологии, отличающиеся в локальном интердиалекте и в литературном языке. Школьники давали ответы на вопросы во время беседы; дети свои ответы записывали. Прямых вопросов не было. Беседы велись с большими коллективами детей (цельными классами) в возрасте от 12 до 15 лет. В статье представлены материалы от 311 детей, родившихся в Брно и посещающих школы в центре города, и 61, ребенка взрослого в Юндрове, где эти дети и посещают школу. (Общее число детей, с которыми велись беседы, было 488.) Большое количество детей-информаторов исключало случайность полученного материала.

У детей из предместья традиционных форм было значительно больше, только там, где речь идет о традиционных элементах, территориально широко распространенных и проникающих и в разговорную форму литературного языка, материалы полученные от обеих групп в сущности совпадали. Однако языковое сознание детей из Юндрова не только ближе к традиционной речи, оно и консервативнее по отношению к новым элементам, проникающим в речь города под влиянием обиходно разговорной чешской речи. Элементы обиходно разговорной речи (напр. *-ej-* вместо традиционного *-é-* и литературного *-ý-/i-*, творительный падеж мн. числа существительных женского рода мягкой разновидности склонения с обиходно разговорным *-eta* в соответствии с традиционным *-ata* и литературным *-eti*) проникают в их сознание намного труднее, чем у детей из центра города. Состояние языкового сознания детей показывает, что даже 50 лет жизни в пределах одного целого (города) не является достаточно долгим сроком для возникновения нивелированного стандарта в языковом отношении. Данный факт необходимо принимать во внимание при выборе информаторов, даже самых молодых, и при непосредственном анализе речи города, также как учитываются влияние миграции населения и его социальное положение и возраст.

